Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan, (Editör: Yrd.Doç.Dr.Enis Şahin), Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Adapazarı, Aralık 2004, s.57-63.

ALFABE DEĞİŞİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Altun*

1. Giriş

Türkler, eldeki yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre başta Göktürk, Uygur, Arap ve Lâtin asıllı olmak üzere, değişik alfabeler kullanmışlardır. Bu alfabeler içinde en uzun ve en yaygın kullanılanı Arap alfabesi olmuştur. Ancak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu alfabenin yetersizlikleri, eksiklikleri olduğundan hareketle değiştirilmesi ve ıslah edilmesi gündeme getirilmiştir.

Aşağıda bu sürecin nasıl gerçekleştiği tarihsel bir sıra içinde verilmeye çalışılacaktır:

2. Arap Alfabesinden Latin Alfabesine

2.1. Tanzimat Dönemi

Tanzimat aydınlarının önde gelen isimlerinden "Münif Paşa 1863'te Osmanlı Cemiyet-i İlmiyyesi'ne sunduğu projede Arap harflerinin bitiştirilmeden ayrı yazılmasını ve "ses uyumu kuralı' nedeniyle sesli harflerin eksiksiz kullanılmasını öneriyordu. Latin harflerinin bilinmeyen ve kendini gizleyen bir taraftarı, Ali Vehbi Bey'in yayınladığı hatırata göre Sultan II. Abdulhamid'dir. Ona göre, "Halkımızın büyük cehaletine sebep, okuma yazma öğrenimindeki güçlüktür. Bu güçlüğün nedeni ise harflerimizdir." Sultan, "Belki bu işi kolaylaştırmak için Latin alfabesini kabul etmek yerinde olur." demektedir. Sabık Hakan'ın tersine bu konuda inandığını cesaretle savunanlar da vardır. Manastır Vilayeti'nin Görice sancağında Kur'an-ı

* Yard.Doç.Dr. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

Kerim ve Ulûm-ı Diniyye muallimi olan Hafız Ali Efendi, Latin harflerinin taraftarı olduğu için işinden atılmıştır. Taraftarlarının artmasına rağmen Latin harflerinin kabulü sorunu uygulamada cesaretsizlik nedeniyle hasıraltı edilmekteydi (Ortaylı, 2001:103).

2.3. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet döneminde de alfabenin ıslahı veya değiştirilmesine yönelik örgütlü girişimlerde bulunulmuştu. 1911 tarihinde Milaslı Ismayıl Hakkı öncülüğünde kurulan Islah-ı Huruf Cemiyeti, bu amaçla Yeni Yazı adlı bir dergi bile çıkarmıştı. Yönetim kurulunda Recaizade Mahmud Ekrem, Celal Nuri (İleri), Süleyman Nazif, Celah Sahir (Erozan) ve Cenab Şahabettin gibi dönemin ileri gelenlerinin bulunduğu dernek, amacını "harfleri tadil ve ıslah ile mükemmel hale getirmek" olarak açıklamıştı(Sadoğlu, 2003:220).

II. Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmaları içerisinde belki de en ilginç tutum, Türkçülerin Arap harflerindeki ısrarıydı. Oysa Türkçüler için Latin alfabesi, okuma-yazmayı kolaylaştırmasının yanında Arapça-Farsça kökenli sözcükleri orijinallerinden farklılaştıracak ve imlasını yeniden düzenleyecek bir avantaja sahipti. Necip Asım, Milaslı İsmayıl Hakkı, Müftüoğlu Ahmed Hikmet ve hatta Gökalp; Arap harflerinden vazgeçilmesinin Müslümanlar arasındaki bağları zayıflatacağını savunuyorlardı. Arap alfabesi Türkçüler için aynı zamanda Türk lehçelerini yazıda birleştirebilecek bir işleve sahipti. Üstelik Arap alfabesi, Türk lehçeleri arasındaki fonetik ayrımları da gizleyebiliyordu. Ancak 1926'da tüm Sovyet Müslümanlarının Latin alfabesine geçirilmesi kararının alındığı Bakü'deki I.Türkoloji Kongresi'nden sonra Türkçülerin Latin alfabesi konusundaki tavırlarını belirgin şekilde değiştirmeleri de bu açıdan anlamlıydı (Sadoğlu, 2003:221).

2.3. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde alfabe değiştirilmesine yönelik ilk öneri 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde işçi delegelerinden Ali Nazmi tarafından verilmiş, ancak başta Kongre başkanı Kâzım Karabekir olmak üzere delegelerden büyük kısmı tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır (Korkmaz, 1963:37).

Kâzım Karabekir Hakimiyyet-i Milliyye gazetesinin 5 Mart 1923 tarihli baskısında verdiği demeçte: Arkadaşlar, bugün hangi ecnebî ile görüşseniz ilk işiteceğiniz sözler: "Türkçe gayet güzel bir lisandır, kolaydır, fakat harfler fenadır." Bunlar bütün ecnebîlerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebînin size telkin edeceği şeylerdir. Ve bu fikir ekseriyyetle gayr-ı İslâm insanlardan ibaret olan birtakım tercemanlar vasıtasiyle her tarafta ve hassat'an Istanbul'da ecnebîlere telkin edilmektedir.... Bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Lâtin hurufu yoktur. Bugün Fransızca huruf o kadar karışıktır ki bizim dilimizi kabil değil terennüm edemez." (Levend, 1972:392-393) diyerek öneriye tepkisini dile getirmiştir.

Alfabe tartışmalarını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ilk taşıyan İzmir milletvekili Şükrü Saracoğlu olmuştur. Saracoğlu, Maarif Vekâleti'nin bütçesinin görüşüldüğü 25 Şubat 1924 tarihli oturumunda gösterilen gayrete rağmen, yine de halkın okuma-yazma oranının düşüklüğünü Arap alfabesine bağlıyordu: "Benim kanaatimce, bu büyük derdin en vahim noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada da acaba benim fikrime tuğyan ve isyan edecek var mı? Efendiler! Bunun yegâne kabahati harflerdir. Arap hurûfatı, Türk lisanını yazmaya müsait değildir. Hacımızın, hocamızın, amirimizin, memurumuzun gayretine, asırlardan beri yapılan bunca fedakarlıklara rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur" (Levend, 1972:395)

Kültürel anlamda muhafazakâr aydınların alfabe değişikliği konusunda duydukları rahatsızlığın gerekçesini anlamak mümkündü. Köprülüzâde M. Fuad ve Zeki Velidi (Togan) gibi Türkçüler, böyle bir değişikliğin uzun vadede bir "kültür buhranı"na yol açacağını savunuyorlardı. Üstelik Latin harfleri Batı medeniyetine dahil olmanın zorunlu bir koşulu da olamazdı. İlginç bir şekilde Musevi Avram Galanti de Latin harflerine aynı gerekçelerle karşı çıkıyordu. Galanti'ye göre "ilerleme" ile alfabe değişikliği arasında kurulan bağıntı da tamamen temelsiz bir iddiaydı. Nitekim Japonlar, geleneksel alfabelerini korudukları halde hızla modernleşebilmişlerdi (Sadoğlu, 2003:223).

20 Mayıs 1928'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki bir oturumda "beynelmilel rakamların" kabulü görüşmeleri sırasında, Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Bey'in sorusuna cevap veren Maarif Vekili Mustafa Necati, konunun en kısa zamanda oluşturulacak bir "encümen" tarafından karara bağlanacağını ifade etmişti. (Levend, 1972:400) Kurulan Dil Encümeni'nin çalışmaları sonunda biri alfabe, diğeri dil olmak üzere iki ayrı rapor hazırlanmıştı. Alfabe raporuna göre Dil Encümeni, Latin esasında bir alfabenin ortak ve ve edebî dilimizin dayandığı İstanbul Türkçesine uygulanabileceğine karar vermiş ve bu amaçla yeni bir harf sistemi meydana getirmişti (Levend, 1972:401.)

Bu raporun ertesinde 9 Ağustos 1928 akşamı Mustafa Kemal Atatürk, Sarayburnun'daki büyük eğlentide de, etrafını saran halka hitaben, ilk defa harf inkılãbını açıklayarak yeni harflerin kabul edilmesi lazım geldiğini belirttikten sonra: "... Bir milletin, bir heyet-i içtimâînin (toplumun) yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez, bundan insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış bir millettir, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat, milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk'ün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz (düzelteceğiz)." diyerek yeni alfabe önerisinin onaylandığını ve yakında yasal bir düzenlemeye konu olacağının işaretini vermişti (Atatürk, 1997:272).

Mustafa Kemal, Sarayburnu söylevinden sonra çıktığı yurt gezilerinde yeni alfabeyi bizzat kendisi halka tanıtmaya başladı. Dolmabahçe Sarayı "Başöğretmen"in daha seçkin öğrencilerine ev sahipliği yapıyordu. Atatürk, 1 Kasım 1928'de yaptığı açılış konuşmasında bu birkaç aylık alfabe seferberliğini hâlâ tereddüt yaşayanların kuşkularını gidermeye yönelik "basit bir tecrübe" sunacaktı.

Atatürk'ün konuşmasından hemen sonra "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" teklifi Tekirdağ milletvekili Cemil (Uybadın), Afyonkarahisar milletvekili Ali (Çetinkaya) ve Erzincan milletvekili Saffet (Arıkan) tarafından

meclis başkanlığına verilmiş ve aynı gün mecliste kabul edilmiştir. 1353 sayılı kanun 3 Kasım 1928'de Resmi Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

3. Sonuç

Yukarıdaki tarihsel süreç göz önüne alındığında alfabe değişikliğinin hem bilimsel, hem de siyasî bir görünüm kazandığını söylemek mümkündür. Alfabe değişikliğinin gerekli olduğuna dair akademik ve entelektüel çevrelerce yapılan değerlendirmeler şu noktalarda toplanmıştır:

Bin yıla aşkın Türkler arasında kullanılan bu alfabe sistemi, Türkçenin ses sistemine uymayan özellikler içeriyordu. Türkçedeki temel 8 ünlüye karşılık Arap alfabesinde bunları karşılayabilecek üç harf vardı (elif, vav ve ye) (.)□ , □, □ Türkçede yer almayan, sadece Arapça ve Farsça asıllı sözcüklerde kullanılan harfler mevcuttu (peltek se, ha, hı, zal, zı, ayın) (□, □, □, □, □, □). K, g ve nazal n ünsüzleri için de tek bir harf atanmıştı: kef ()□. Bunun yanı sıra ha-hı-he (□, □, □), peltek se-sin-sad (te ,)□ ,□□-tı (□, □), peltek ze-ze-zı ( )□, ,□ □) gibi Türkçede tek sesle karşılanan birden fazla harf bulunmaktaydı. Harflerin yazımı sırasında da özellikle noktalı harflerde sorunlar yaşanıyor, nokta eksikliği ya da fazlalığı yanlış okumalara yol açıyordu.

Siyasî noktadan bakıldığında geleneksel kalmayı ve eski kurumların devamlılığını isteyenler, Cumhuriyet sonrasında gerçekleştirilen hemen her değişim hareketinde olduğu gibi alfabe değişikliğinde de direnç göstermiş, alfabe değişikliğini eski medeniyetten bir kopuş olarak algılamıştır. Bu algılayış siyasî olmanın ötesinde dinî bir söylemi de beraberinde getirmiş, Kur'an harflerinin Hıristiyan dünyaya ait Latin harfleriyle değiştirildiği yorumlarına yol açmıştır. Bu arada bin yıllık kültürel birikimin harf değişikliğiyle göz ardı edileceği de vurgulanmış, bu durumun "kültürel erozyon"a neden olacağı ileri sürülmüştür.

Yenilikçi ve değişimci kanattakiler ise, çağın ileri toplumlarının düzeyine ulaşmada geleneksel yapıları bir engel olarak görmektedir. Bu bağlamda Arap alfabesinin de toplumun genelini okuma ve yazmadan dolayısıyla çağdaş bilgiden

yoksun bıraktığı ifade edilmiştir. Medeniyet dönüşümünün sadece maddî planda kalmaması gerektiği, bunun bir zihniyet dönüşümü olduğu ve harf değişikliğinin bu dönüşümü hızlandıracağı belirtilmiştir.

Alfabe değişikliğine gidilmesinde geri plana itilen bir yön de Türkiye dışındaki Türk topluluklarının Latin alfabesine geçişleri olmalıdır. 1926 yılında Bakû'de toplanan I. Türkoloji Kongresi'nin sonrasında, 1927 yılında "Yeni Türk Elifbası Merkez Komitesi" adını taşıyan ve çeşitli Sovyet cumhuriyetleri temsilcilerinden oluşan bir kurul, "Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi (Yañalif)" adıyla yeni bir alfabe hazırlayıp yayınlamış, bu alfabe Sovyetlerde yaşayan bütün Türk halklarının ortak alfabesi olarak kabul edilmişti (Şahin, 2003). Ulusalcı yaklaşımı benimseyen Cumhuriyet kadroları, İsmail Gaspıralı'nın ifade ettiği "Dilde, Fikirde ve İşte Birlik" sloganına uygun davranma gereğini hissetmişlerdi. Bu açıdan alfabe değişimini çağdaşlaşma ülküsünün bir hamlesi olmaktan öte Türk birliğine dönük bir değişim olarak da yorumlamak mümkündür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki tüm muhalif görüşlere rağmen Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen alfabe değişikliği, Tanzimat'tan 1928'e kadar süren tartışmaların teoriden uygulamaya geçişi olarak kabul edilmelidir. Batılılaşmaya doğru giden yolda gerçekleştirilen bu hamle öztürkçeleştirme hareketinin de ivme kazanmasına yol açmış, Türkçenin yabancı sözcük ve kalıplardan arındırılmasını hızlandırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1997), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Cumhuriyet Gazetesi (1928), İstanbul, 11 Ağustos 1928 tarihli sayısı.

Korkmaz, Zeynep (1963), **Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrfaya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Levend, Agâh Sırrı (1972), **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, TDK, Ankara.

Ortaylı, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları, İstanbul.

Sadoğlu, Hüseyin (2003), **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sadri Maksudi (1930), **Türk Dili İçin**, İstanbul.

Şahin, Erdal (2003), "Tataristan Cumhuriyetinin Latin Alfabesi Mücadelesi", **Tatarlar ve Tataristan Sempozyumu,** İstanbul. http://www.symposium27february2003.info/zila/presentation/t_latinalf.htm#_ftnref3 (20 Aralık 2004)

Tulum, Mertol (1991), "Alfabe ve Eski Alfabemiz Üzerine,**Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Yayınları, Ankara, s.23-27.

İletişim:
Sakarya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
Hendek-Sakarya
54300

e-mail(elmek): maltun@sakarya.edu.tr
Url: http://www.dilbilimi.net